

Naar een nieuw elan voor het milieu

E.J. Tuininga*

Een geavanceerd milieubeleid kan Nederland een comparatief voordeel opleveren. Toch reageren Nederlandse ondernemingen, ondanks een actieve overheid en kritische maatschappelijke organisaties, defensief. Nederland moet daarom af van de onderhandelingscultuur die het milieubeleid kenmerkt en overgaan op een ook elders in Europa te verwachten confrontatiemodel, met strenge controle en duidelijke sancties. Op die manier kan de achterstand die Nederland op milieugebied heeft, worden omgebogen tot een kansrijke positie in Europa.

Nederland wentelt in het vuil en komt om in de goede bedoelingen daar wat aan te doen. Helaas is het resultaat van alle nota's en actieplannen vooral dat het conferentiecircuit volop draait, terwijl de verslechtering van natuur en milieu gestaag doorgaat. Sinds het RIVM onze ellende heeft geïnventariseerd¹, heeft de vervuilingproblematiek eindelijk de publieke aandacht gekregen die deze verdient. Als reactie daarop spreekt men van de tweede milieugolf en wordt er driftig gepubliceerd over de meest wenselijke aanpak van het probleem². Maar de werkelijk toonaangevende discussies over de toekomst van Nederland gaan over onze concurrentiekracht in het nieuwe Europa c.q. over de weerbaarheid van onze verzorgingsstaat.

Te weinig politici en industriëlen realiseren zich dat de Nederlandse vervuiling en het voorgenomen beleid ook een comparatief voordeel betekenen. Door werkelijk serieus te werken aan een duurzame ontwikkeling in eigen land kan Nederland straks in het nieuwe Europa zonder grenzen een voortrekkersrol vervullen, die nieuwe markten kan openen. Maar is de Nederlandse economie en met name de productieve sector in staat die uitdaging op te pakken?

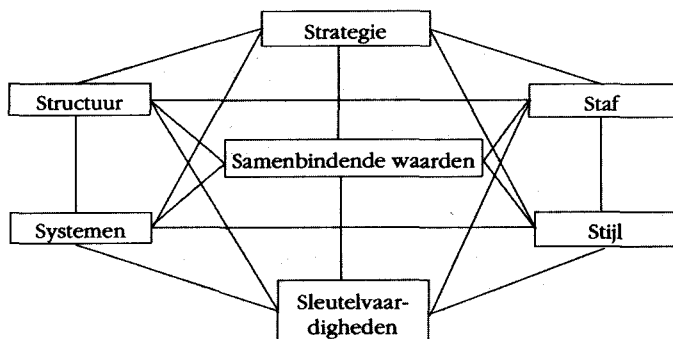
Dat zal hier worden nagegaan aan de hand van een analyse van de vitaliteit van het macroniveau van de economie en van het mesoniveau van de productieve

sector. Daartoe is gebruikt gemaakt van het door McKinsey gehanteerde 7-S model (figuur 1). Voor iedere S wordt een analyse gemaakt van ons comparatieve voordeel in Europees verband. Het model is voor dit doel aangepast door de drie 'hardere' S-en op macroniveau (samenleving) te hanteren en de drie 'zachtere' S-en voor het mesoniveau (bedrijfsleven). Voor de overblijvende S van Strategie zal het mogelijke samenspel tussen die twee niveaus aan de orde worden gesteld.

Structuur: de Hollandse ziekte voorbij?

Nog amper tien jaar geleden werd veel gesproken over de remmende voorsprong die Nederland zou hebben gekregen als gevolg van het goedkope aardgas. Dit zou hebben geleid tot te gemakkelijke inkomsten en tot een infrastructuur en een productieapparaat die energie-intensief waren. Deze 'Dutch disease' is een internationaal bekend fenomeen geworden, maar lijkt nu grotendeels achter de rug. Dat is tenminste de conclusie uit de verschillende nota's over de sterke en zwakke kanten van de Nederlandse economie³. Het gaat goed met de Nederlandse economie, schrijft de minister van EZ in zijn voorwoord van de nota *Economie met open grenzen*, maar er is geen garantie dat het zo blijft. Die analyses zijn echter nogal beperkt en weinig bevredigend. Ze zijn in wezen niet veel meer dan bijgewerkte versies van de rapporten van de commissie-Wagner en het project technologiebeleid van bijna tien jaar geleden. De accenten zijn verschoven naar

Figuur 1. 7-S-model voor organisatiekenmerken (McKinsey & Co, 1980)

* De auteur is hoogleraar maatschappelijke aspecten der wiskunde en natuurwetenschappen aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en is actief in de milieubeweging.

1. F. Langeweg (eindred.), *Zorgen voor morgen: nationale milieuverkenning 1985-2010*, Samson-Tjeenk Willink, Alphen a/d Rijn, 1988.

2. J.W. de Beus en E. Tellegen (red.), *De tweede milieugolf, Beleid en Maatschappij*, 1990/3, Mennel, Boom, 1990.

3. Zie bij voorbeeld: *De concurrentiekracht van Nederland*, ESB, 19/26 december 1990.

een dringender appèl voor internationalisatie en nog wat harder meehollen in de technologiewedloop. De voorgestelde therapieën doen mij oudbakken aan. Zij gaan grotendeels voorbij aan de meest serieuze uitdaging van alle: die van de structurele onbalans tussen economie en ecologie.

Samenstel van waarden: gewoonheid troef

De historicus Johan Huizinga zocht naar de wortels in onze volksaard in de vijftiende eeuw, maar ontdekte toen dat de Nederlandse identiteit niet bestond. Recentere historische analyses laten zien dat de Nederlanders nog steeds met hun identiteit worstelen: Nederlanders zijn anti-helden, kampioenen der gewoonheid⁴. Nederland is een tevreden land, een der beschaafde democratieën ter wereld, maar met een afkeer van uitschieters en grote ideeën. We hebben een verfrissend open manier van besluitvorming en waar ter wereld zijn zoveel heilige (calvinistische) huisjes in één generatie afgebroken? Maar onze nationale ambities liggen hooguit nog in de sport. Tegelijkertijd lopen de kerkelijke en politieke interesses zienderogen achteruit en is het beeld van de combinatie van dominee en koopman echt een cliché geworden.

En toch is er reden voor bezinning, want juist op dit moment dienen zich serieuze problemen aan die schreeuwen om aandacht van de politiek en maatschappelijke organisaties. Daarom is het concept van de Brundtland-commissie van een duurzame ontwikkeling ook zo belangrijk. Het omvat immers drie van deze problemen: de milieuproblematiek, de Europese integratie en de Noord-Zuidverhoudingen.

Wat betekent een verdere culturele sterkte/zwakte-analyse voor een mogelijk comparatief voordeel in de wedloop om de Europese markten te openen? Er lijken duidelijk mogelijkheden, immers de combinatie van internationale oriëntatie en openheid naar maatschappelijke organisaties lijkt positief. Maar we moeten af van die gewoonheid en meer vernieuwing toelaten. Gegeven onze dramatische milieubelasting moeten we juist daar deze nieuwe aanpak op los laten om de Europese markt te veroveren.

Systemen: procedures in modderland

Een van de negatieve consequenties van onze open samenleving is dat de besluitvorming een eeuwige bron van discussies blijft. Als gevolg daarvan regelen we veel te veel en dreigen we door al die procedures niet alleen bureaucratisch te worden maar ook te afhankelijk van juristen.

Er is de laatste tien jaar heel wat afgestudeerd om de overheid efficiënter en effectiever te maken: van commissie Vonhoff via project Zelfbeheer naar de commissie Tjeenk Willink; geen van alle heeft de overheidsmoloch echt beroerd. Het milieubeleid echter heeft zich redelijk kunnen redden. Gezegend met een serie prima ministers werd er een klinkend instrumentarium opgebouwd. Deze professionalisering werd versterkt door een sterk tegenspel van de maatschappelijke organisaties, inclusief de wetenschappelijke wereld. De resultaten van die professionalisering lijken vooralsnog wisselend, het regent nota's op alle gebieden van natuur en milieu, maar de uitvoering loopt vooralsnog sterk achter.

Zo zijn er van de honderden actiepunten van het NMP en het NMP+ slechts enkele tientallen daadwer-

kelijk in uitvoering. Daarnaast lijkt de alom gepropageerde 'verinnerlijking' van het milieubeleid te weinig op te gaan binnen de overheid zelf. Alle intenties over duurzame ontwikkeling ten spijt, keer op keer verliest het milieu het van andere belangen zoals blijkt uit de volgende voorbeelden:

- in de laatste drie jaar heeft de regering herhaaldelijk maatregelen toegezegd om de negatieve gevolgen van ons chemisch afval (zo'n 1,7 mln ton per jaar) in te dammen. Dat beleid staat echter nog steeds in de steigers, terwijl voor 900.000 ton van dit afval nog helemaal geen beleid wordt ontwikkeld;
- het overheidsbeleid op mestgebied faalt. Zelfs bij zeer aanmerkelijke aanscherping van het overheidsbeleid worden de doelstellingen voor Noordzee en Rijn niet gehaald. Inkrimping van de vee-stapel blijft echter onbespreekbaar;
- met het Plan van Aanpak Schiphol wordt onomwonden gekozen voor economische belangen en worden de milieugevolgen genegeerd. Het plan staat volstrekt haaks op de regeringsdoelstellingen op het gebied van lucht en geluid, maar desondanks ondertekent de overheid het plan.

Ondanks deze missers loopt Nederland in Europa nog aardig voorop, zeker nu de Duitsers hun verregaande plannen moeten aanpassen vanwege de hereniging met Oost-Duitsland. Het is mijn stelling dat dit geavanceerde milieubeleid van Nederland een comparatief voordeel kan opleveren doordat het te verwachten is dat tegen het einde van de eeuw heel Europa een soortgelijk beleid zal hebben. Overigens is niet iedereen hier van overtuigd en inderdaad laten de eerste berichten over de harmonisatie van de milieuwetgeving een tegengestelde trend zien. Velen verwachten een soortgelijke ontwikkeling als het fiasco van het 'sociale gezicht van Europa'. Immers elke lidstaat zal proberen de eigen regelgeving maatgevend te maken zodat Brussel de zwakste regels zal overnemen.

Verder is het nog onduidelijk welke regelgeving gaat overheersen in de EG. Uit vergelijkend onderzoek tussen nationale systemen van regelgeving blijkt dat het Amerikaanse confrontatiemodel (veel straffen en heffingen) dezelfde resultaten heeft behaald als het Engelse consensusmodel (subsidies en convenanten)⁵. Volgens insiders neigt de EG naar de Amerikaanse aanpak en nu het Nederlandse beleid nog steeds de Engelse trend volgt, kan er een spanning ontstaan. Alleen als Nederland het eigen strenge milieubeleid minder in de concensus-richting stuurt kan er sprake zijn van een inspelen op de Europese integratie.

Tussenstand: een remmende voorsprong

Wat is nu de Europese kans voor dit sterk vervuilde land met al zijn prachtige milieunota's? De prima infrastructuur en de landbouw maken ons redelijk lucratief, maar zorgen ervoor dat we de spanning tussen ecologie en economie steeds maar opvoeren. De cultuur mag dan kosmopolitisch en open zijn,

4. H. Smeets, Het succes van Nederland, *NRC-Handelsblad*, Zaterdag bijlage, 8 september 1990, blz. 1.

5. D. Vogel, *National systems of regulations*, Cornell University Press, Ithaca, 1986.

maar maakt dat het maatschappelijk debat breed en consensus-gericht is. Onze systemen zijn als gevolg van de democratie vrij ingewikkeld en leiden tot trage uitvoering van besluiten.

Op het eerste gezicht lijkt het of wij in Nederland een voorsprong hebben op de rest van Europa, waar de meeste milieuproblemen nog sluimeren. Vooral het feit dat het bewustmakingsproces bij ons al zo ver is gevorderd, lijkt positief. Terwijl ons land in 1972 het sterkst reageerde op het eerste rapport van de Club van Rome, hebben we nu ook de aanbevelingen van de Brundtland-commissie tot overheidsbeleid gemaakt. Duurzame ontwikkeling is tot de vierde peiler van het regeerakkoord verheven en de SER stelt dat milieudoelstellingen de klassieke doelstellingen van het sociaal-economisch beleid moeten overstijgen. Maar de vraag blijft of deze tweede milieugolf ook werkelijk blijvend is. En zelfs dan nog, werkt een dergelijke voorsprong in denken niet als een rem op onze deelname aan de Europese integratie, waar immers geheel andere prioriteiten gelden?

In alle rapporten over de Europese eenwording speelt het milieu een ondergeschikte rol. Het enige milieurapport daarover, waarin wordt aangetoond dat Europese integratie een autonome groei van allerlei milieuschadelijke emissies van 12 tot 20% veroorzaakt, wordt opmerkelijk doodgezwegen. Voorlopig lijkt het wel alsof Nederland de internationale trend geheel misverstaat.

Maar gelukkig bepaalt niet de Brusselse bureaucratie de maatschappelijke trend, maar de samenleving zelf. En overal in Europa blijkt dat de burgers het milieu definitief voorop zetten op de urgentielijst. Als

reactie daarop lijkt er sprake van een vergroening van het internationale bedrijfsleven⁶. Vandaar dat het nuttig lijkt te bekijken hoe het Nederlandse bedrijfsleven reageert op deze ontwikkelingen. Daartoe maak ik gebruik van een spanningsveld dat voor het eerst is gesignaleerd door Jan Romeins *Dialectiek der vooruitgang* uit 1935, waar bleek dat de wet van de remmende voorsprong kan leiden tot de wet van de stimulerende achterstand. In navolging van Van der Hoeven⁷ analyseer ik de huidige mogelijkheden die Nederland en met name de produktieve sector heeft om de schijnbare achterstand van Nederland op het gebied van milieukwetsbaarheid en energie-intensiteit als stimulans te gebruiken. Hiertoe maak ik gebruik van drie van de overgebleven S-en uit het McKinsey-model.

Managementstijl: defensief

Gegeven de zeer grote maatschappelijke interesse voor milieu en natuur in Nederland zou men verwachten dat het Nederlandse bedrijfsleven daar krachtig op inspeelt. Helaas is de praktijk anders. Ondanks stoere taal op menig symposium en prachtige folders bij de jaarvergaderingen staat de bedrijfsmatige milieuzorg nog in de kinderschoenen in Nederland. Een vergelijkend onderzoek van de Erasmus Universiteit bestudeerde de redelijk vergelijkbare regio's als Nederland en Californië en concentreerde zich op de milieu-activiteiten van bedrijven⁸.

Men constateerde drie fasen van milieuzorg (tabel) en het bleek dat men in Nederland nog hooguit in fase 2 was, terwijl de meest Amerikaanse bedrijven zich in fase 3 bevonden. Slechts zeer ten dele afgedwongen door de scherpe regelgeving en sancties hebben de bedrijven in Californië de milieuproblematiek in het bedrijf geïntegreerd. Het confrontatiemodel tussen overheid en industrie blijkt dus in de VS niet alleen 'technology-forcing', maar zelfs 'innovation-forcing' te zijn. In Nederland zoekt men het nog vaak in technische oplossingen en dan meestal als reactie op het overheidsbeleid.

Deze defensieve houding treft men ook aan in een studie van het IVM-VU⁹ naar het functioneren van de milieuzorg in zeven geselecteerde bedrijven. Bij zes van de zeven bedrijven bleek dwang de grootste drijfveer en was er weinig aandacht voor verdergaande aanpak (zoals ketenbeheer).

Tot een identieke conclusie komt een recente TNO-studie naar milieuedrag in de Nederlandse chemische industrie¹⁰.

Wat maakt dat de Nederlandse ondernemingen, ondanks een actieve overheid en kritische maatschappelijke organisaties (vakbeweging, milieubeweging

Tabel. Drie-fasenmodel van de milieu-bedrijfsvoering

Dimensie	Fase 1 'Inspection'	Fase 2 'Compliance'	Fase 3 'Integration'
<i>Drijfveren</i>	verplichting	kosten	verantw. heid
- wetgeving	+	+	+
- kosten	-	+	+
- bedrijfsethiek	-	-	+
<i>Draagwijdte</i>	kritische interne processen	alle interne processen	interne en externe proc.
<i>Acties</i>	ad hoc	partieel systematisch	integraal systematisch
<i>Oplossingen</i>	survival	technologie	organisatie
- technologisch	ad hoc	end-of-pipe	procesintegratie
- organisatorisch	ad hoc	good house-keeping	structureel
- juridisch	no claim/lobby	volgzaamheid	regulerend
<i>Organisatie</i>			
- interne	rudimentair	coördinatie op middenniveau	impuls van top-management + milieu-afd.
- externe	nihil	belangen-groepen	'community-involvement'
<i>Milieu-informatie</i>			
- interne	geen informatiesysteem	minimum-infosysteem	'milieu-intelligence'
- externe	geen opleiding	ad hoc opl.	systemat. opl.
<i>Beleid</i>			
- vorming	reactief	up to date	anticiperend
- niveau	operationeel	tactisch	strategisch
- inhoud	tegenwerkend	passief	voorvechtend

Bron: N.A. Hofstra e.a., *Milieubedrijfsvoering - problemen en perspectieven*, Samson-Tjeenk Willink, Alphen a/d Rijn, 1990, blz. 51.

6. S. van der Merwe en M.D. Oliff, Strategies for the 90's means full green ahead, *Long range planning*, Londen, december 1990.

7. E. van der Hoeven, *De wet van de stimulerende achterstand*, Bert Bakker, Amsterdam, 1980.

8. N.A. Hofstra e.a., *Milieubedrijfsvoering - problemen en perspectieven*, Samson-Tjeenk Willink, Alphen a/d Rijn, 1990.

9. K.F. van der Woerd e.a., *De manager en het milieu*, Instituut voor Milieuvraagstukken, VU (R 90/07), Amsterdam, 1990.

10. J. Schot e.a., *Geven om de omgeving - milieuedrag van ondernemingen in de chemische industrie*, NOTA, rapport STB-TNO, Den Haag, 1990.

en consumentenorganisaties) toch nog zo defensief reageren? Anders gesteld, waarom heeft de Nederlandse ondernemer niet de sleutelvaardigheid voor vernieuwing in deze kansrijke markt?

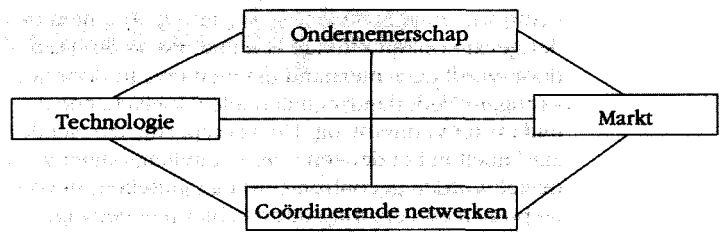
Sleutelvaardigheid: innovatie

Zonder nader in te gaan op de uitgebreide innovatieliteratuur meen ik dat er vier belangrijke aanknopingspunten bestaan voor economische vernieuwing. Daartoe parafraseer ik op de diamant van Porter en kan men komen tot de 'innovatie-diamant' (figuur 2).

Het eerste aspect, technologie, is soms verrassend manifest in de discussies. Met name in de politiek wordt innovatie vaak rechtstreeks in verband gebracht met technologische ontwikkeling: meer geld voor R&D zou 'vanzelf' tot vernieuwing leiden. Deze 'technology push'-visie kent ook belangrijke nieuwe adepten, zeker in de tijd van informatietechnologie¹¹. Daartegenover staat de 'market pull'-visie, waarbij de dynamiek van de markt domineert in de ontwikkeling van nieuwe producten, diensten en processen. In dit blad werd dat eerder samengevat voor het totaal van de economische vernieuwing¹². Naast de neoklassieke theorie van de marktwerking leggen recente navolgers van Schumpeter de nadruk op ondernemerschap als inspirator en organisator van innovaties. Van recente datum zijn de theorieën waarbij coördinerende netwerken centraal staan (zie succes Japan). Ieder van deze vier genoemde aspecten is van belang bij de analyse van mogelijke vernieuwingstendenzen: vandaar de analogie met de diamant van Porter.

Staf: op zoek naar managementkwaliteit

Merkwaardig afwezig in de discussie over de vitaliteit van de Nederlandse economie is de vraag die in de VS steeds speelt: hebben wij wel de goede mensen om straks te concurreren op de wereldmarkt? In Amerika maakt men zich grote zorgen over het lage niveau van de opleiding en vooral over het dreigende gebrek aan natuurwetenschappers. Vooral voor de technologiewedloop met Japan denken de Amerikanen de boot te missen door een tekort aan technologisch- en natuurwetenschappelijk geschoolden. Ook in Nederland hoort men soms wel eens soortgelijke geluiden maar die beperken zich tot de zorg over het gebrek aan leraren natuurwetenschap en de effecten daarvan op de inschrijvingen aan de universiteiten. Maar te weinig stelt men zich de vraag of er wel goede managers worden opgeleid en hoe het zit met de opleidingen milieumanagement? Ondanks de vaak harde kritiek op het peil van de business-scholen stijgt de belangstelling voor het MBA-diploma overal ter wereld explosief¹³. Maar levert deze (ook door mij doorlopen) opleiding nu ook de managers die we in de economie van morgen nodig hebben? De psycholoog Leavitt van Stanford University legt in *The Economist* uit dat business-scholen prettige jonge mensen omvormen tot criticasters met slechts één hersenhelft, een gekrompen ziel en een hart van ijs. En dat, aldus Leavitt, terwijl de intuïtieve eigenschappen van managers aan belang winnen nu het milieu en de maatschappelijke verantwoordelijkheid steeds belangrijker worden. Leest men alle verhalen over management-opleidingen in Nederland, dan ligt het accent op de informatie-technologie en niet op milieumanagement. De

Figuur 2. Innovatiediamant

vraag is niet of telematica of milieu de belangrijkste uitdaging van de jaren negentig gaat worden. Beide zijn van essentieel belang, waarbij de telematica vooral de interne efficiency betreft en het milieu de externe effectiviteit. Kortom, de management-kwaliteiten ten behoeve van de milieuproblematiek moeten hoger op de agenda van het Nederlandse bedrijfsleven.

Strategie: bedreiging wordt kans

Overall ter wereld lijkt het bedrijfsleven te aarzelen de milieuproblematiek dezelfde prioriteit te geven als de technologische uitdagingen. Maar de stemming begint om te slaan en steeds meer topmensen stellen dat ze verwachten dat de tweede milieugolf een blijvende zal zijn. Maar het gaat nog niet echt van harte, zoals blijkt uit de recente conferentie van de Internationale Kamer van Koophandel in Rotterdam onder de noemer WICEM II (world industry conference on environmental management). De slotverklaring van WICEM II is een krachtig pleidooi voor duurzame ontwikkelingen, openheid, internationale harmonisatie van het milieubeleid, wereldwijde aanpak, samenwerking met de overheden en technologieovername naar de derde wereld. Verwezenlijking van de goede voornemens is betrekkelijk losjes georganiseerd; de enige voorwaarde is dat milieuzorg moet plaatsvinden op vrijwillige basis en binnen het stramien van de vrije handelsmarkt. Het vrijblijvende karakter laat echter de nodige ruimte voor dubieus gedrag. Daar komt nog bij dat controle op naleving van de intentieverklaringen volledig ontbreekt, laat staan dat eventuele schending van de afspraken wordt bestraft. Prof. dr. H. Sihler, de voorzitter van de conferentie, was zelfs van mening dat controle fnuikend zou kunnen zijn voor de implementatie van goede bedoelingen van de industrie. Hij zag daarentegen juist een waakhondfunctie voor pers, milieu-organisaties en oplettende, milieubewuste arbeiders. De industrie geeft zich blijkbaar liever over aan de sociale controle van maatschappelijke krachten. Dat betekent een trendbreuk in het industrie-denken. Nu is het immers nog zo dat de industrie zich beklagt over de onredelijkheid van maatschappelijke organisaties als die zich zo'n kritische rol aanmeten (zie wasmiddelen, PVC). Omdat WICEM II aantoont dat het internationale bedrijfsleven nog aarzelt concrete maatregelen te nemen, kan het Nederlandse bedrijfsleven in het gat in de (Westeuropese) markt springen. Immers, men is

11. R. Foster (McKinsey), *Innovation – the attackers advantage*, Samuel Books, New York, 1986.

12. L. van der Geest, Vernieuwen en nog eens vernieuwen, *ESB*, 19/26 december 1990, blz. 1201.

13. A survey of management education, *The Economist*, 2 maart 1991.

dan wel niet zo goed geoutilleerd als de Californische bedrijven, maar met een nieuwe impuls zou men in ieder geval koploper in de EG kunnen worden. Daardoor wordt de achterstand die men ervaart door het strengere Nederlandse milieubeleid wellicht een stimulans tot vernieuwing. De 'voorsprong' die Nederland heeft in het denken over het milieu, omdat wij al overal worden geconfronteerd met gifbelten, stervende bossen en verzuring duurt echter niet eeuwig. Steeds meer discussies in de OESO en de VN gaan over de bittere noodzaak van duurzame ontwikkeling, helaas niet vanwege de mooie ideologie, maar vanwege het toenemende aantal calamiteiten en de toenemende bezorgdheid bij burgers. Overall ter wereld begint men te roepen om expertise en produkten die met een duurzame ontwikkeling te rijmen zijn. Zo kan wellicht de relatieve achterstand die het Nederlandse bedrijfsleven dacht te krijgen door de strenge regelgeving toch nog voordelig uitpakken op de Europese markt. Maar dat betekent wel dat we in Nederland nu werkelijk de duurzame ontwikkeling moeten gaan operationaliseren en ophouden met er alleen over te confereren. Met name de netwerkbenadering van vernieuwing (inclusief milieu-organisaties) kan daarbij uitkomst bieden.

Economie en ecologie

Recentelijk is de discussie over de spanning tussen economie en ecologie, bijna tien jaar geleden al aangekaart door Potma¹⁴, in het voetspoor van Pen en Huetingh, nieuw leven ingeblazen door het Brundtland-rapport en op nationaal niveau door de SER. Geïnteresseerden kunnen hierover verder lezen in het rapport van de Commissie Lange Termijn Milieubeleid¹⁵ en kunnen ook terecht bij Heertje, Pen en Huetingh.

Heertje¹⁶ verzet zich terecht tegen diegenen (waaronder onze ministers) die beweren dat milieumaatregelen alleen kunnen als we tegelijkertijd groeien. Men beseft onvoldoende dat een kwalitatieve verbetering van de omgeving evenzeer in behoeften voorziet als het verbreden van de statistisch waarneembare goederenstroom. Niet alleen krimpt de toekomstige goederenstroom in als we nu het verminderen van schade achterwege laten, maar ook zullen milieu-vriendelijke produktie en produkten de produktieve groei bevorderen. Pen, en vooral Huetingh, spreken liever over het onoplosbare conflict tussen meer produktie en een schoon milieu. Zij betrekken veel sterker de inkomenseffecten en de consumptiegroei bij de discussie en stellen zich vierkant op tegen elke soort groei omdat die altijd ten koste zal gaan van de relatieve schaarste aan milieugoederen.

Langzamerhand sijpelt de discussie door naar de besluitvormers in Nederland, zoals onder meer blijkt uit een recent interview met de secretaris-generaal van het Ministerie van EZ, Geelhoed¹⁷. Hij wil het welvaartsbegrip aanpassen en spreekt verder over een marktconform milieubeleid en een milieuconform economisch beleid. Ook vice-premier Kok lijkt een stap verder te gaan¹⁸ en spreekt van een verschuiving van de belasting van de factor arbeid naar het milieu door een ecotax. Met name die verschuiving is een belangrijk onderwerp voor de economie-ecologie discussie.

Een innovatieve strategie

Het eerder vermelde TNO-onderzoek naar het milieudegdrag van de Nederlandse chemische industrie deelde ondernemingen in naar vijf manieren waarop de milieu-aspecten in het bedrijf worden aangepakt. Bij een afhankelijke strategie verlaat het bedrijf zich op regelgeving van de overheid. Bij een defensieve strategie is milieubeleid in enige vorm, bij voorbeeld een milieubeleidsverklaring, aanwezig. Het bedrijf gaat echter niet verder dan hetgeen de overheid voorschrijft. Bij een offensieve strategie wil het bedrijf de eigen milieuproblemen op eigen initiatief oplossen. In het totale beleid blijft milieu echter een randvoorwaarde. Bij een innovatieve strategie is milieu daarentegen wel een centrale doelstelling van het strategisch beleid. De niche-strategie ten slotte wordt gehanteerd indien een bedrijf op een snelle en goedkope manier een 'milieugat' in de markt wil dichten. Het midden- en kleinbedrijf bevindt zich in de overgang van de afhankelijke naar de defensieve strategie. Multinationals balanceren over het algemeen tussen de defensieve en offensieve strategie. Maar waar blijft nu het initiatief om tot een nationale innovatieve strategie voor milieu-expertise te komen?

Niet noodzakelijkerwijs behoeft men daarbij te denken aan een nieuwe commissie Wagner, maar wellicht aan een andersoortig initiatief. Waarom bij voorbeeld niet een jaarlijkse Catshuis-conferentie, naar het voorbeeld van de White House conferenties on small business die onder Reagan werden gehouden, uitmondend in een gezamenlijk actieplan voor een belangrijk thema.

Maar Nederland zal pas werkelijk klaar zijn voor Europa als we onze eigen milieuproblemen wat voortvarender aanpakken en daardoor de complexe expertise ontwikkelen die straks nodig zal blijken. Daartoe zullen we ook veel meer af moeten komen van de onderhandelingscultuur die ons milieubeleid nog steeds kenmerkt. Iedereen erkent dat de handhaving de zwakste schakel is van het milieubeleid en als die moet worden versterkt betekent dat veel strengere controle en duidelijke sancties (en minder gedogen!). Daarmee komen we toch in de richting van de Amerikaanse situatie en de verwachte ontwikkeling binnen de Europese markten. En scherpe regelgeving met duidelijke sancties blijkt niet alleen 'strategy-forcing' te zijn, maar kan vernieuwend werken. In de VS heeft dat er toe geleid dat het bedrijfsleven het milieugebied veel beter beheerst en veel meer voor innovatieve milieustrategieën kiest.

Zo lijkt het comparatieve nadeel dat Nederland meent te hebben door zijn milieusituatie, met een duidelijke, gezamenlijke, innovatieve aanpak te kunnen worden omgebogen naar een kans om Europa in te trekken. En zo worden we wellicht toch nog een gidsland op milieugebied.

E.J. Tuininga

14. T.G. Potma, Economie en milieu, *ESB*, 21/28 december 1983, blz. 1201-1203.

15. Commissie Lange Termijn Milieubeleid, *Een lange termijn milieubeleid - milieudenkbeelden voor de 20ste eeuw*, Kerkebosch bv, Zeist, 1990.

16. A. Heertje, Voor niets gaat de zon op, *ESB*, 3 mei 1989 blz. 428- 432.

17. Interview met A. Geelhoed, *Nieuwe Bèta*, mei 1991.

18. Interview met W. Kok, *NRC-Handelsblad*, 17 mei 1991.